

The crime of all crimes

Hur kommer det sig att mordet på en enda människa är ett brott, medan mord på många inte är det?

Det låter som ett barns fråga – och det stämmer; barnet var en pojke som hette Raphaël Lemkin. Han växte upp på en polsk bondgård nära gränsen till Vitryssland och blev jurist. Svenska blev ett av de tolv språk han talade. Hört talas om honom? Nej. Tänkte väl.

Raphaël Lemkin ställde den frågan en gång, och sedan släppte han den aldrig, den drev honom genom livet ända fram till den stund han drabbades av en hjärtattack och dog, utsliten och fattig, vid en busshållplats i New York, 59 år gammal. Men då hade han åstadkommit något som ingen annan gjort; han hade formulerat ett brott som aldrig tidigare funnits, han hade gett brottet ett namn och han hade fått Förenta Nationerna att anta en konvention för att hindra världens länder från att låta brottet äga rum: folkmord.

Visste Raphaël Lemkin att han borde bli ihågkommen?

Visste Raphaël Lemkin att han skulle bli glömd?

Hans barndomsminnen doftade av skog, svettiga hästar och nyslaget gräs. För hundra år sedan fick polska judar varken äga mark eller arbeta som bönder, men varje månad sparade hans familj tillräckligt med pengar för att muta polischefen så att han skulle låta dem

arbeta på deras gård.

Barnet Raphaël omfamnade björkarna, red barbacka, och kände djup samhörighet till allt levande. Den ordlösa känslan tog han med sig in i språket, tänkandet och juridiken. Hans mamma gav honom tidigt böcker att läsa, och en handlade om hur den romerske kejsaren Nero lät mörda de första kristna. Raphaël Lemkin blev upprörd. Deras brott var ju inget annat än deras tro och deras grupptillhörighet. Redan då kände han vikten av att beskydda de oskyldiga, skrev han i sin självbiografi.

När han var tjugo år gammal och studerade juridik i Berlin, blev han djupt berörd av rättegången mot en ung man som åtalades för mord på Talaat Bey. Den unge mannen hade förlorat sin familj i turkarnas massmord på det armeniska folket, och sköt den politiker som låg bakom. Medan den unge mannen dömdes för mordet på Talaat Bey – en enda person – hade Bey själv aldrig ställts inför rätta för mordet på 1,3 miljoner människor. För Raphaël Lemkin bekräftade rättegången hur orimligt och omoraliskt det var att mordet på många individer förblev ostraffat medan mordet på en individ straffades.

När nazisterna ockuperade Polen 1939, var Raphaël Lemkin en framgångsrik jurist i Warszawa men på grund av sin judiskhet måste han fly. Han måste förklä sig, ljuga, vandra, svälta

och gömma sig. Till slut fick han hjälp av en bekant, den svenske före detta justitieministern Karl Schlyter, som bjöd Lemkin till Stockholm, där han snabbt lärde sig svenska och föreläste i juridik på Stockholms universitet. Han läste också allt om nazisternas förföljelser av judar, han tänkte på brottet som armenierna utsatts för. Han beslutade sig för att namnge det. Efter något år i Stockholm, tog Raphaël Lemkin sig vidare till USA. Nu hade han definierat brottet och kallade det *genocide*, och han började arbeta för att få det erkänt av världens länder.

Efter kriget fick han veta vad som hänt med hans familj i den lilla polska byn. Hans ensamhet i världen, och den plågsamma vetskapen att hans mor, far och en stor del av hans släkt mördats i Treblinka, sammanstrålade i en enda drivkraft: att hejda världens ondska. Alltså sa han upp sig från sitt arbete i Washington och flyttade till ett smutsigt hyresrum på 102nd Street på Manhattan.

Förenta Nationerna var en ny institution, och Lemkin lyckades ta sig in i systemet. Ensam började han bearbeta varje människa han mötte som kan tänkas utöva något inflytande i frågan. Han kontaktade land efter land, sökte reporter efter reporter. Snart flydde journalisterna när de såg honom i FN:s korridorer. Han var inte dum, han förstod att hans besatthet störde ordningen. Till slut presenterade han sig själv med orden: »Här är pesten Lemkin.«

Men han fick stöd, särskilt kvinnoorganisationer för fred stödde honom i kampen för att få brottet erkänt. Till slut

fick han i uppdrag av FN att skriva ett utkast till en konvention. 1948 klubbades hans folkmordskonvention igenom.

Brottet var nu internationellt erkänt, en majoritet av världens länder skrev på och lovade att förhindra det. Seger är ett ord. Förtvivlan, ensamhet och fattigdom är andra, lika sanna.

Det är lätt att utföra folkmord, konstaterade Raphaël Lemkin, därför att ingen vill tro att det kan ske förrän det är försent. Men han visste att folkmord har skett, och just därför kan det ske igen.

Idag kallas folkmord *the crimes of all crimes*, det värsta brottet av dem alla. Men när Lemkin satt i sitt skitiga rum i Manhattan och filade på folkmordskonventionen, anade han inte att han skulle bli nominerad till Nobels fredspris sex gånger men aldrig få det. Han visste inget om att han skulle falla ihop vid en busshållplats, sjuk av utmattning. Sju människor kom till hans begravning. Inget av detta visste han. Raphaël Lemkin visste bara att om brottet han hade skapat kom till användning – om mord på många människor kan uppröra lika starkt som mord på en enda – skulle världen bli en bättre plats. Och han tecknade sitt självporträtt i sorg:

»Ovanför allt svävar en vacker själ som älskar mänskligheten och därför är ensam.«

Elisabeth Åsbrink, författare

